

MÉNES ANDRÁS

Olvasókör a Magyar Néphadseregben

A történet 1984-ben kezdődött, amikor kaptam egy sztereó rádiósmagnót. A rádió részén volt rövidhullámú sáv is. Itt rögtön a Szabad Európa adót kerestem. Mind az öt hullámhosszon sikerült befognom. Ha az egyik hullámhosszon zavarták, már tekertem is át egy másikra. Néha egy-egy műsört felvettem magnókazettára. Ott hallottam a magyar szamizdatról, a házilag nyomtatott és tiltott témákat tartalmazó könyvekről és folyóiratokról. A műsor végén közölte a bemondó vagy műsorvezető, hogy a kiadványoknak kik a szerkesztői és hol laknak. Ezeket a szamizdat-kiadványokat magánlakásokon lehetett megvenni. A „Rajk-butikban” nem jártam, de gyakori látogató voltam Kőszeg Ferencnél az akkor még Felszabadulás téri lakásán, Demszky Gábor „Poszterház” fölötti szükséglakásán.

A hétköznapi életem 1986 februárjában ért véget, ugyanis be kellett vonulnom katonának. A sorkatonai szolgálatomat Budapesten töltöttem le. Ahogy lenni szokott: 1 hónap kiképzés, utána újoncélet. Ez is lassan, de élményekben gazdagon telt. Politikai foglalkozásokon folyt az úgynevezett fejtágítás. A mi politikai tisztünk egyidős, jóindulatú, eléggé művelt alezredes volt. Nyugdíjba vonult, amikor még újonc katona voltam. Kapott egy szatyor leselejtezett könyvtári könyvet a Magyar Néphadseregtől. Utána pedig kaptunk politikai tisztnek egy fiatal hadnagyot, aki éppen akkor végzett a főiskolán. Új politikai tiszt – új szemlélet. Neki már merem egy-egy szamizdat-folyóiratot kölcsönadni. Örömmel olvasta a *Beszérlő*, a *Hírmondó* egy-egy példányát. Tanácsolta, hogy más tiszteknek, hivatásos állományúnak ne mutassam.

Aztán véget ért az első hat hónapom, megérkeztek az az újonnan bevonulók. Ők lettek az újoncok, mi pedig a „gumik”. Nekünk kellett „patogni”, az újoncokkal takaríttatni. Béke idején így lehet a katonát – ha testileg nem is, de lelkileg – a porig alázni. Ebből ritkán öngyilkosság is lett. Az én „gumi” időszakom másként alakult. Úgy éreztem, hogy a villanybúra borotválásánál hasznosabb dolog az olvasás. Először néhány újoncnak ajánlottam, hogy tartsanak velem. József Attila verseivel kezdtük, aztán volt Móricz Zsigmond, Solohov. Olvastunk, elemeztünk, vitáztunk. Közben az olvasóköröm létszáma gyarapodott.

Óvatosan, szinte félve említettem meg, hogy vannak „másféle” könyveim és folyóirataim is. Ha érdeklí őket, akár hozhatok a laktanyába néhányat. Nem tudták, milyen tiltott irodalomról akarok nekik beszélni, nem is hallottak még soha a második nyilvánosságról. A 80-as évek végén – a fridzsiderszocializmusban, a legvidámabb barakkban, a gulyás-kommunizmusban – három dolog volt, amiről tilos volt beszélni. Ez a három dolog: 1956, a Szovjetunióhoz való viszonyunk, a határon túli magyar kisebbség. Az első kettő nagyjából összefügg egymással. Ezt a három dolgot olvastuk a szamizdatban. Közben volt – mint minden évben – október 23-a. Az MTV 1 csatorna (akkor csak M1 és M2 volt) egész hónapban propagandaműsorokat sugárzott. Néhányan annak hatása alá kerülve szidták 1956-ot és minket, akiknek más volt a véleményünk. Ekkor tudatosult bennem, hogy vannak az olvasókörnek besúgói is.

Az olvasókör működött tovább. Újabb bevonulás februárban, újabb olvasóköri tagok márciustól (a kiképzés és a katonaság után). Felolvasások voltak: Haraszi Miklós: *Darabbér*, Konrád György: *Az állami ember és a cenzúra*, Aczél Tamás–Méray Tibor: *Tisztító vihar* című könyveiből. Megvitattunk mindent. A *Máshonnan Beszélő*ből sokan megismertük Albert Camus: *A magyarok vére* című írását.

A Gorbacsov-féle enyhülési folyamat is nagyon kedvezett az olvasókörnek. A glasznoszty és a peresztrojka az őrség és a kapuügyelet éber figyelme mellett is belopózott a laktanyába és onnan feljebb, a parancsnokokig. A fiatal tisztek és tiszthelyettesek fogékonyak voltak minden újra, sőt az idősebb tisztek egy jó része is. Ám kivételek mindig vannak. Egy tavaszi délután félhomályban vitattunk meg egy könyvet, még vacsora előtt. Álcázásképpen mindenki kezében kártyalapok voltak. Hirtelen valaki berontott az ajtón, a központból az őrnagy. Vezényeltem:

- Föl, vigyázz!
- Mik maguk? Sötétben bujkáló ellenforradalmárok? – kérdezte az őrnagy.
- Jelentem, kártyáztunk – válaszoltam.
- Ja! Maga az? Az ellenség keze betette a lábát! – mondta, amikor felismert.
- Nem pénzben játszunk, csak úgy... – mentegetőztem.
- A szöveg az nagy, de majd lecsukatom tíz napra, ha nem elég, lehet belőle akár egy hét is! Okot találok rá! – úgy mondta, mintha csak önmagának mondaná.

Hát így tudtam meg, hogy az olvasókörömnek már a központban is híre van. Mégpedig nem is akármilyen híre.

A határon túli magyar kisebbség problémája is vitáink keresztüzébe került. Voltak olyan katonatársaink, akiknek rokonai éltek Erdélyben vagy a

Kárpátalján. Ők különös izgalommal várták a kis összejövételünket. Nekik készültem Fábry Zoltán: *Stószji délelőttök* című könyvével. Ennek van egy fejezete: *A vádlott megszólal*. Ez a fejezet a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetéről szól, a jogfosztottság éveiről. Egy rövid idézet következzen, ami a második világháború utáni helyzetet és éveket mutatja be:

„Életemet tiltó rendeletek keretezik. Az egyik megtiltja, hogy este nyolc óra után az utcán tartózkodjam, a második provokációnak veszi, ha ismerősömet anyanyelvemen üdvözlöm, vagy annak köszönését úgy fogadom, és táborral fenyeget. A városban inspekciós diákepatrukok pofonokat osztogatnak, és rendőrségre cipelik a magukról megfélemedezett embereket. Nyelvem, mely az emberi hang egyik legsodálatosabb hangszere volt, kibágási objektummá szürkeült. Újság a bűnös nyelven nem jelenhet meg, rádiót tilos hallgatnom. Lekonyult fejjel járok, és némán, és ha lehet ki sem mozdulok az emberek közé. Vak, süket és mozdulatlan gettóélet ez mindenképpen: a jogfosztott emberek szegény- és félelemterhes élete.

Es az ok? Egyetlen tény, vádák vádja: magyarságom. Magyar vagyok, tehát bűnös vagyok. (...)

Ezeket a sorokat olvastam fel délután, megvitattuk. Sokan saját élményeiket mondták el, erős felindultsággal a hangjukban. És a nap nem ért véget a vacsorával. Az esti tévéhíradó mutatja, Kádár János, az MSZMP főtitkára Aradon járva azt mondta a riporternek, hogy „élnék itt magyar származású elvtársaink is”. Ez a riport majdnem akkora felháborodást váltott ki, mint közel egy éve a Szovjetunió–Magyarország meccs a foci VB-n Mexikóban. Akkor mindenki tört-zúzott, most ez elmaradt. Talán azért, mert mindenkit meggyőztem, hogy ez igazán nem változtat semmin sem.

Aztán eljött a február, az új bevonulás ideje. Ekkor már „öreg” lettem. Aztán véget ért március végére a kiképzés. Így az újoncok közül néhányan csatlakoztak az olvasókörhöz. Büszkeségem a csúcsára hágott, hiszen már három időszak katonái (újoncok, „gumik” és öregek) jártak az olvasókörbe. A szabadságon levőket, kimaradásra menőket, betegszobán gyengélkedőket és az aktuális szolgálatban levőket leszámítva is mindig tíz fölött volt a létszámunk egy-egy összejövételen.

Hamar eljött a nyár, főleg az öregeknek. A leszerelésem előtt talán egy héttel lehettem, éppen dinnyét ettem a konyhában, és a szakácsokkal viccelődtünk. Akkor futott be a konyhába egy falfehér arcú újonc (ismertem az olvasókörből), és mondja nekem, hogy egy elhárítós tiszt keres. A futástól lihegett, de azt még elmondta, hogy az őrparancsnoki szobában vár rám és civil ruhában van. Lassan mentem az őrparancsnoki szobához. (Öregember nem rakéta!-jelszót megtartva.) Odaérve kopogtam, bementem, bemutatkoztam. Kérdezte, mit csináltam éppen. Mondtam, hogy a

konyhában dinnyét ettem. Nekikezdett a mondandójának, aminek a lényege az volt, hogy tudnak az olvasókörről, de nem helyeslik. Egyik szó a másikat követte, érvek és ellenérvek hangzottak el. A feletteseitől rábízott monológot elmondta, még a fenyegetést is, miszerint a leszerelésem után még katonai bíróság dönthet az ügyemben nyolc napig. A megdöbbenésem két másodpercnél tovább nem tartott, és ezt látta az elhárítós fiatal tiszt is. Az ablakhoz ment, nekem háttal állt és mintha az ablaknak mondaná: – Talán maguknak van igazuk! Menjen, egye tovább a dinnyéjét! – mondta eltűnődve. Köszöntem, de nem szólt egy szót sem. Elmentem a konyhába, és kedvetlenül befejeztem a dinnyeevést.

1987 augusztusában szereltem le. Aztán októberben látogatóba visszamentem. Mondták, hogy nélkülem az olvasókör elhalt, csendben megszűnt. A jó dolgoknak már csak ez a sors jut. Nem sokkal később az a csendes és családias kicsi laktanya megszűnt, a hivatásos állományt más laktanyába vezérelték. Aztán volt egy rendszerváltás, ami az olvasókört igazolta. Bár az 1987 októberi látogatásomkor elég rosszul esett, hogy megszűnt az olvasókör. Ez valami olyan volt, mintha egy forradalmárnak azt mondják, hogy a forradalom érdeklődés hiányában elmarad.

2016 júniusában a Facebookon rám talált egy volt katonatársam. Kérte a telefonszámom, amit megírtam neki, és este felhívott. Sok dologról beszélgettünk, csak egy dologról nem. Azóta is tartjuk a kapcsolatot, mindenről írunk egymásnak, kivéve egyetlen témát.

Nem mi csináltuk a rendszerváltást. Bár úgy érzem, hogy az olvasókörnek volt egy kis része benne. Ha más nem, a szemlélet változása.